

PETER DAUBNER

Filozofický ústav Slovenskej akadémie vied, v. v. i., Bratislava, Slovenská republika,

 0000-0002-0978-5815

Perspektívy, limity a výzvy socialistického myslenia v epoche antropocénu¹

Perspectives, Limits and Challenges of Socialist Thinking in the Anthropocene Epoch

Úvod

Český ľavicovo orientovaný filozof, prekladateľ, pedagóg a kľúčová postava pražského združenia pre ľavicovú teóriu, ktoré pôsobí pod názvom *Socialistický kruh*, M. Hauser², vydal v pražskom vydavateľstve Neklid politicko-teoretickú knihu s názvom *Manifest socialistického hnutia* s podtitulom *Ciele a stratégie socialistov v dvadsiatom prvom storočí*. Táto publikácia vo forme strategického programového dokumentu je zásadná pre ľavicové či post-marxistické politické myslenie nie len v Českej republike, ale aj na Slovensku a v širšom kontexte aj v regióne strednej Európy. Predložený diskusný príspevok vo forme recenznej štúdie reflektuje perspektívy, limity, možnosti, hrozby a výzvy socialistického myslenia v kontexte konceptu antropocénu.

Transformácie socialistickej ľavice v 20. storočí

V predhovore *Ľavica sa mení* a doba volá po socializme (s. 11 – 24) autor *Manifest socialistického hnutia* správne tvrdí, že „socialistické hnutie vo väčšine krajín potichu zmizlo a kapitalizmus nemá proti sebe žiadnu opozíciu“ (s. 11), čo prirovnáva k obdobiu 40. a 50. rokov 19. storočia; do obdobia, keď K. Marx a F. Engels napísali *Manifest Komunistickej strany*. V roku 1848 autori *Manifestu* predpokladali, že vtedajšia buržoázia prostredníctvom rozvoja veľkoprie-

¹ Text bol podporený grantovým projektom VEGA č. 2/0072/21 s názvom Úlohy politickej filozofie v kontexte antropocénu.

² M. Hauser pôsobí ako vysokoškolský pedagóg na Pedagogickej fakulte Karlovej univerzity v Prahe a ako vedecký pracovník na Oddelení súčasnej kontinentálnej filozofie Filozofického ústavu Akadémie vied Českej republiky.

myslu produkuje svojho „vlastného hrobára“ a preto jej zánik a následné víťazstvo proletariátu mali byť neodvratné (Marx – Engels 1972). „Je zrejmé, že Marx písal v politicky veľmi napätom ovzduší, čo ho občas viedlo k unáhleným vyhláseniam, z ktorých potom bolo ťažké vycúvať“ (Piketty 2015, s. 28). K. Saito (2022) si však všima, že v skutočnosti sa dnešná situácia v porovnaní so situáciou z roku 1848 výrazne líši: kapitalizmus už totiž nie je progresívny, ako tomu bolo v Marxových časoch. Globálny kapitalizmus totiž tvárou v tvár globálnej ekologickej krízy rozkladá „všeobecné podmienky produkcie a reprodukcie a dokonca vystavuje ľudské a neľudské bytosti vážnemu existenčnému ohrozeniu“, konštatuje v kontexte výziev a hrozieb antropocénu K. Saito (2022, s. 2).

Aj v dôsledku toho sa ľavica transformuje, no napriek tomu sa zdá byť v súčasnosti absolútne irelevantná. Globálnu politiku a diskurzívne rámce toho, čo je v politike možné či mysliteľné, diktuje v globálnom meradle pravica. „Socialistické hnutie patriace dvadsiemu storočiu zaniklo a nové hnutie, ktoré by reagovalo na kapitál dvadsiateho prvého storočia, sa rodí len ťažko“, priznáva M. Hauser (s. 15). Socialistické myslenie sa v minulom storočí dostalo do slepej uličky. „V 20. storočí učinili procesy fragmentácie robotníckej triedy a jej keynesiánskej kooptácie do kapitalistického systému v podobe strednej vrstvy toto esencialistické jadro marxizmu chimérickým“ (Barša – Císař 2004, s. 46). Marx skrátka podcenil flexibilitu kapitalizmu a aj jeho reformný potenciál. Jeho prognózy sa nenaplnili aj v dôsledku vzniku modelu sociálneho štátu, ktorý, ako tvrdí M. Augustín (2022, s. 100), „sa utváral (...) na reformistickej vízii pokroku ako zvyšovania materiálnej prosperity občanov, na potrebe spravodlivej redistribúcie zdrojov“, ktorých cieľom bolo „krotiť“ negatívne dôsledky dynamiky kapitalistickej ekonomiky. Inými slovami: „Zdrvujúce protirečenia kapitalizmu ustúpili znesiteľnému napätiu sociálneho štátu“, tvrdí A. E. Buchanan (1982, s. 88). Triedny konflikt sa preto zo spoločnosti čiastočne vytratil, keďže „priemyselní robotníci sa sami stali menšinou v mase tých, čo sú závislí na mzde“, ako konštatuje A. Honneth (2020, s. 72).

M. Hauser tu správne konštatuje, že T. Piketty (2021) či A. Honneth (2020), ale aj ďalší socialistickí autori vyjadrujú vážne znepokojenie nad súčasným stavom sveta a požadujú radikálne sociálne a politické zmeny. Zdá sa však, že nikto z nich nie je v súčasnosti schopný zodpovedať ústrednú otázku, *кто* ich presadí v praxi. V súčasnosti je totiž jasné, že proletariát svoju dejinnú úlohu, ktorú mal naplniť v 20. storočí, nenaplnil. A ani 21. storočie v tomto zmysle nevyzerá v zásade inak. „V kríze je dnes celá koncepcia socializmu opierajúca sa o ontologicky ústredné postavenie robotníckej triedy. (...) Pluralitný a mnohotvárný charakter súčasných sociálnych bojov definitívne rozrušil posledné základy tohto politického imaginára“ (Laclau – Mouffe 2014, s. 22). Podľa V. Bělohradského (2021) žiadna ideologická fikcia nie je v súčasnosti taká strhujúca, aby dokázala stmeliť v jedno nejaký kolektívny subjekt; aktéra, požadujúceho a bojujúceho za komplexnú a koherentnú alternatívu k etablovanému systému. Je celkom možné, že po „konci dejín“ nie je racionálne možné veriť v jeden veľký subjekt oslobodenia; aktéra radikálnej transformácie, ktorý porazí iný veľký subjekt útlaku – „hyperburžoáziu“.

Čo s tým? Je potrebné „vytvoriť teoretické a kultúrne podmienky pre vznik novej socialistickej politiky v strednej Európe“ (s. 21), keďže „socialisti by sa mali jasne vysloviť k základným politickým, ekonomickým, kultúrnym a ekologickým otázkam dnešnej doby“ (s. 22). Socialistická ľavica však v strednej Európe v podstate neexistuje. Podľa autora prebiehajú politické spo-

ry medzi konzervatívnou a liberálnou ľavicou. „Ako vrátiť do hry socialistický prúd?“ (s. 22), pýta sa *expressis verbis* autor. Socializmus ako politický prúd bol kedysi skutočne rovnocenným partnerom, ale aj konkurentom ideológie ako liberalizmu, tak aj konzervativizmu. Spolu s proletariátom sa však z politického myslenia a politickej praxe vyparil aj politický prúd pevne zviazaný so socializmom. Sú ešte vôbec axiómy marxistickej teórie v 21. storočí udržateľné?

V kapitole *Komentár k Manifestu* (s. 25 – 40) sa M. Hauser vracia späť k *Manifestu Komunistickej strany* konštatujúc, že hoci K. Marx a F. Engels správne rozpoznali, že „kapitalizmus vedie ku koncentrácii bohatstva ak extrémnej nerovnosti“ (s. 27), tak hlavné myšlienky *Manifestu* „sa naplnili až dnes, v čase globálneho kapitalizmu“ (s. 26). M. Hauser následne predkladá zaujímavú hypotézu: „Marxova a Engelsova diagnóza kapitalistického vývoja bola správna, nesprávne bolo jej časovanie“ (s. 27). Vo svojom *Manifeste* preto konštatuje, že kapitalizmus v 19. storočí nebol na konci svojho vývoja, ako to predpokladal K. Marx, ale stále iba na začiatku. Neskorý kapitalizmus je špecifický tým, že tu „vládne kapitál, ktorý na seba vzal priezračnú podobu fiktívneho kapitálu“ (s. 28); tento „fiktívny kapitál vyvlastňuje prostredníctvom pravicových politikov verejné rozpočty, a tým aj spoločenskú väčšinu“ (s. 30). (Podobné úvahy ponúka aj S. Žižek.³) Podľa M. Hausera drží tento fiktívny kapitál v „kľiešťach“ dokonca aj politikov, ktorí sa usilujú o ochranu klímy v záujme prežitia ľudstva ako biologického druhu, pretože tento „kapitál (...) počíta s očakávaným ziskom z fosílného priemyslu“ a „pokiaľ vládne (...), každá vláda si rozmyslí zavádzať opatrenia potrebné na záchranu ľudstva pred klimatickým kolapsom“ (s. 30). Cieľom fosílného kapitálu, komplexu fosílnych nadnárodných korporácií, je produkovať okamžitý a čo najvyšší zisk a pokračovať v tomto procese v ideálnom prípade do nekonečna, potvrdzuje J. Brecher (2017).

Finančnú oligarchiu, ktorá vládne globálnemu systému prostredníctvom vlastníctva fiktívneho kapitálu, M. Hauser označuje ako „hyperburžoáziu“ (s. 31), no v kontexte monopolného postavenia digitálnych korporácií či platforiem (napr. Facebook, Amazon, Apple, Netflix, Google) akceptuje aj pojem „technofeudalizmus“ (s. 33). Technofeudalizmus však nemôže „nahradiť všeobecnejší pojem hyperkapitalizmus“ (s. 34), ktorý autor preferuje.⁴ Kým v *Manifeste Komunistickej strany* proti sebe stála buržoázia a proletariát, tak v *Manifeste socialistického hnutia* stoja vo vzájomnej opozícii hyperburžoázia a pracujúca väčšina, vrátane prekariátu, ktorého práca je „neistá a väčšinou zle platená“ a ktorý sa pohybuje „na hranici chudoby“ (s. 35). M. Hauser zdieľa presvedčenie K. Marxa, podľa ktorého kapitalizmus vyvoláva na svet „svojho hrobára“ a súhlasí taktiež s tým, že týmto „hrobárom“ kapitalizmu je „hnutie obrovskej väčšiny v záujme obrovskej väčšiny“ (s. 38). Nepodceňuje tu však M. Hauser flexibilitu kapitalizmu a jeho schopnosť adaptability rovnako ako K. Marx v roku 1848? Z každej vážnejšej systémovej krízy predsa vyšiel kapitalizmus skôr štrukturálne posilnený.

³ Pozri bližšie Žižek (2019).

⁴ Pojem hyperkapitalizmus používa aj B.-Ch. Han (2021, 61): „V súčasnom hyperkapitalizme záleží len na cene. Dôstojnosť nemá miesto. Kapitál vládne nad všetkým. (...) Hyperkapitalizmus rozpúšťa celú ľudskú existenciu do siete obchodných vzťahov. (...) Hyperkapitalizmus mení všetky ľudské vzťahy na obchodné vzťahy. Oberá ľudské bytosti o dôstojnosť a nahrádza ju trhovou hodnotou.“

Hyperburžoázia *versus* pracujúca väčšina

V *Úvode* (s. 41 – 44) autor konštatuje, že v súčasnosti tu máme „zvrchovaný čas, aby socialisti otvorene vyložili svoje názory, svoje ciele a svoje snahy a aby proti falošným správam o strašidle socializmu a komunizmu postavili manifest tohto hnutia“ (s. 42). V prvej kapitole knihy *Hyperburžoázia a pracujúca väčšina* (s. 45 – 60) autor konštatuje, že vtedajšia buržoázia sa prakticky transformovala na finančnú oligarchiu s vlastníctvom, ktoré nepodlieha výkyvom a ani krízam kapitalistickej ekonomiky. Bol to v zásade rozklad sociálneho štátu a zánik štátneho socializmu, ktorý predznamenal „víťazstvo finančnej oligarchie“ (s. 46), ku ktoré došlo v 21. storočí. „Vláda starej buržoázie prešla do rúk finančnej oligarchie, do rúk hyperburžoázie“ (s. 46). A štát je ústredným elementom v tomto procese. „Vláda hyperburžoázie sa uskutočňuje prostredníctvom štátu. Kapitalizmus sa celé svoje dejiny spájal so štátnou mocou a hyperburžoázia v tom pokračuje“ (s. 47). Hyperburžoáziu, túto hársku extrémne bohatých, ktorá „vlastní základné životné zdroje všetkých ostatných“ (s. 48), môžeme považovať za nadnárodnú kapitalistickú triedu, „segment svetovej buržoázie, ktorý reprezentuje nadnárodný kapitál“, ako túto triedu charakterizuje W. Robinson (2003, s. 9). „Jedinou triedou, ktorá si v posledných desaťročiach plne uvedomuje svoje triedne záujmy a presadzuje ich, je hyperburžoázia“ (s. 49). Neprivilegované triedy, ktoré tvoria pracujúcu väčšinu spoločnosti, prežívajú „trvalú ekonomickú stagnáciu alebo pokles reálnych príjmov“ (s. 50), žiadnym triednym vedomím nedisponujú. To, čo neprivilegovanú pracujúcu väčšinu odlišuje od finančnej oligarchie, je práca, tvrdí autor. Špecifickou súčasťou tejto pracujúcej väčšiny je prekariát.⁵ Prekariát je, podľa autora, „výtvorom neoliberalného kapitalizmu. Prepúšťanie zamestnancov, znižovanie nákladov na prácu, sociálne škrtky, rozvoľnenie vzťahu medzi firmou a zamestnancom – to boli neoliberalne praktiky, ktoré zrodili prekariát“ (s. 56). M. Hauser zároveň naznačuje, že je to práve prekariát spolu s námezdnými pracujúcimi, ktorí môžu spoločne vytvoriť jednu veľkú triedu nového proletariátu, ktorá sa postaví záujmom hyperburžoázie, pričom vytvorí spoločenské vedomie, ktoré poukáže na „nevyhnutnosť prevratnej systémovej zmeny“ (s. 58).

V druhej kapitole *Pracujúca väčšina a socialisti* (s. 61 – 70) sa autor zaoberá vzťahom socialistov a pracujúcej väčšiny. Konštatuje, že socialisti sa vo všeobecnosti „odlišujú od ostatných strán a hnutí jedine tým, že (...) v rôznych spoločenských, kultúrnych a ekologických bojoch vytyčujú a obhajujú spoločné záujmy pracujúcej väčšiny nezávisle od kultúry a národnosti“ (s. 62) a zároveň, že socialisti „neuznávajú oprávnenosť hyperburžoázneho vlastníctva“ (s. 63), ktoré stratilo akúkoľvek legitimitu. Ďalej konštatuje, že socialisti nie sú proti európskym či civilizačným hodnotám, *vice versa*, sú dedičmi tých „najlepších myšlienok a výtvorov“ európskych, i svetových dejín. Socialisti sa, podľa autora, však „neuspokojujú s morálnym rozhorčením nad nespravodlivosťami sveta“ (s. 65), nie je tu totiž len „morálna kritika kapitalizmu“, ktorá môže byť chápaná len ako „prejav naivného utopizmu“ (Fisher 2009, 16). Naopak, je tu aj sila socialistickej teórie a praxe. V 20. storočí v Európe „vznikol sociálny štát, v ktorom buržoázia spolupracovala so štátom (...) pracujúcim vrstvám sa zvyšovala životná úroveň a naďalej prebiehali triedne boje“ (s. 65). Neskôr sa však ukázalo, že sociálny štát síce dokázal zmierniť rozpory

⁵ Pozri bližšie Standing (2016).

medzi prácou a kapitálom, nie však natrvalo. „Povojnový sociálny štát bol anomáliou v dejinách kapitalizmu, ktorá nastala vďaka jedinečným historickým okolnostiam“ (s. 66). Éra sociálneho štátu, pretože produkčný kapitál prestal prinášať zisky. V dôsledku toho, ale aj v dôsledku zlyhania východnej verzie štátneho socializmu, ktorý prestal pôsobiť ako reálny súper kapitalizmu, sa začalo obdobie neoliberalizmu. „Neoliberálnou mantrou bolo sociálne, politické a kultúrne oslabenie pracujúcej triedy a zlacnenie práce. (...) Takto finančná oligarchia viedla svoj triedny boj“ (s. 67). Finančný kapitál sa oddelil od reálnej ekonomiky a premenil sa na kapitál fiktívny. „Vývoj kapitalizmu sa dostal do svojej poslednej fázy, v ktorej fiktívny kapitál vládne nad ostatnými formami kapitálu“ (s. 68). Hyperburžoázia, podľa autora, systematicky vyvlastňuje celú spoločnosť a ponúka aj odvážne riešenie, ktorú možno zhrnúť nasledovne: „Je potrebné zrušiť oligarchické vlastníctvo“ (s. 68). Autor ďalej, *inter alia*, navrhuje napr. vyvlastnenie kapitálovej renty z duševného vlastníctva, progresívne dane, obmedzenie dedičského práva, politiku plnej zamestnanosti, participatívne vlastníctvo, bezplatné verejné služby atď.

Klimatická kríza, antropocén a kapitalocén

Tretia kapitola *Pracujúca väčšina a klimatická kríza* (s. 71 – 78) je najzaujímavejšia z hľadiska akademického výskumu existenčných hrozieb, ktoré v dôsledku kapitalistického rozvoja na povrch vyplavil antropocén.⁶ Globálna klimatická kríza je totiž systematickou krízou kapitalistickej akumulácie, ktorú poháňa neoliberalná ideológia.⁷ „Ľudstvo čelí klimatickej kríze, ktorá nemá v dejinách obdobu a ohrozuje jeho civilizačné prežitie“ (s. 71), píše sa úvode. Táto kríza je skutočne globálna, ireverzibilná a ohrozuje prežitie ľudstva ako biologického druhu. Autor na tomto mieste spochybňuje koncept antropocénu z perspektívy marxistickej ekológie konštatovaním, že to nie je ľudstvo ako „anthropos“ a jeho aktivity, ktoré ohrozujú planétu Zem, „celoplanetárny prírodný systém narušil až kapitalizmus“ (s. 71). Je to globálny kapitalistický systém, ktorý a vytvára najrôznejšie excesy a štrukturálne defekty vo forme environmentálnych hrozieb, konštatuje S. Žižek (2019). Navyše, akcelerujúci spoločenský, technologický, ekonomický vývoj západných krajín, ktorých aktivity najviac ovplyvnili planétu Zem v uplynulých dvoch storočiach, by nebol vôbec možný bez nerovnej výmeny (kapitálu, zdrojov, pracovnej sily...) s krajinami globálneho Juhu.⁸ Túto rozvojovú dynamiku je nevyhnutné považovať za princíp, ktorý poháňa motor povojnovej „veľkej akcelerácie“ až do súčasnosti, ako argumentuje J. W. Moore (2015). M. Hauser ďalej tvrdí, že: „Až kapitalizmus premenil celoplanetárnu prírodu na zdroj surovín určených na produkciu tovaru a na dobývanie bezprostredného zisku. Globálny kapitalizmus umožnil vo väčšej miere ako kedykoľvek predtým privatizovať zisky a straty preniesť na spoločnosť. Spľundrovanú krajinu necháva napospas osudu a presunie sa inam. Tým, že kapitalisti predtým žili tam, kde podnikali, nemohli ničieť prírodný systém takou mierou ako dnes“ (s. 72).

⁶ Pozri bližšie Daubner (2022).

⁷ Pozri bližšie Foster (2020) alebo Malm (2020).

⁸ Pozri bližšie Daněk, Slovák (2022).

Hoci M. Hauser explicitne nepoužíva termín kapitalocén, v podstate však rozvíja jeho hlavné argumenty. Koncept kapitalocénu kombinuje kritiku biofyzikálnej a environmentálnej neudržateľnosti globálneho kapitalizmu s jeho kritikou kultúry, ktorá upozorňuje na demokratické deficity etablovaných systémov a ich neakceptovateľné dôsledky na morálnej a spoločenskej úrovni. Koncept kapitalocénu, ktorý môže označovať historickú éru v dejinách ľudstva formovanú vzťahmi privilegujúcimi nekonečnú akumuláciu kapitálu, je v kontexte socialistického myslenia prospešný v tom zmysle, že je základom pre kritiku súčasného stavu sveta, pre ktorý je charakteristická globálna environmentálna kríza spôsobená globálnym kapitalizmom, ale najmä v tom, že kapitalocén slúži aj ako nástroj pre imagináciu možných smerov a prístupov k environmentálne udržateľnejšej a sociálne spravodlivejšej spoločnosti, o ktorej je potrebné uvažovať normatívne z globálnej perspektívy.

Globálna klimatická kríza je, podľa autora, „vážna vec a uvedomuje si to každý, vrátane hyperburžoázie a politikov, ktorí slúžia jej záujmom“ (s. 73), no jej povaha je taká, že „ju možno odvrátiť iba hlbokými zásahmi do súčasného ekonomického systému“ (s. 73), čo je v rozpore so záujmami hyperburžoázie, ktorá disponuje reálnou politickou mocou. „Nachádzame sa v okamihu dejín, keď sa rozhoduje o ekologickom prežití ľudstva. (...) Práve preto sa socialisti zo všetkých síl usilujú o to, aby sa podarilo odvrátiť klimatickú katastrofu“ (s. 76). Za historickú úlohu socialistov autor považuje spojenie pracujúcej väčšiny s environmentálnym hnutím s cieľom uskutočnenia spravodlivého prechodu k zelenej ekonomike. Odmietajúc ekologické plány hyperburžoázie, M. Hauser tvrdí, že politická moc pracujúcej väčšiny je „jedinou nádejou na záchranu planéty“ (s. 77). Nie sú to teda liberáli, konzervatívci, ale socialisti, ktorí, podľa neho, nesú bremeno zodpovednosti za záchranu planéty. „Socialisti majú v rukách kľúče k ekologickému prežitiu ľudstva“ (s. 77). Nemožno však ani vylúčiť ani to, že svet, ktorý počas posledných troch storočí vytvoril Západ prostredníctvom nemilosrdnej „prvotnej akumulácie kapitálu“, etnických a náboženských masakrov, koloniálnych genocíd, pľundrovania planéty a vykorisťovania jej zdrojov, koncentračných táborov, „humanitárneho“ bombardovania, dvoch svetových vojen horúcich a jednej studenej, zachrániť jednoducho nejde.

Socializmus, feminizmus a internacionalizmus

Štvrtá kapitola *Socialisti a rovnosť žien* (s. 79 – 90) je venovaná vzťahu medzi socializmom a feminizmom. Feministické hnutia (často v spojení práve so socialistami) v minulosti presadili viacero požiadaviek, no celková rovnosť medzi mužmi a ženami nebola nastolená. Neprekvapí, že autor za tým vidí kapitalizmus, ktorý „vytvoril sociálny systém, ktorý bráni tomu, aby sa uskutočnila plná rovnosť mužov a žien vo všetkých oblastiach života“ (s. 79). M. Hauser diferencuje medzi liberálnym feminizmom, ktorý „prispieva k zvýšeniu sebedomia všetkých žien“ (s. 80), no kvôli jeho spojeniu s neoliberálnym kapitalizmom „zväčšuje sociálne rozdiely medzi bohatými a chudobnými ženami“ (s. 80). Autor tu ponúka čitateľovi skutočne zdrvivú kritiku liberálneho feminizmu zo socialistickej perspektívy. „Liberálny feminizmus väčšinou nabáda ženy, aby mysleli viac na seba ako na svojich blízkych a rozhodovali sa ako asociálne individualistky, ako to zodpovedá požiadavkám neoliberálneho trhu“

(s. 82). Socialisti však, samozrejme, nikdy neboli voči „ženskej otázke“ slepí. Pokusy o emancipáciu žien prebiehali dokonca aj v krajinách reálne existujúceho socializmu. Možno súhlasiť s tézou, že „bez rovnosti mužov a žien nie je socializmus socializmom“ (s. 86). Preto neprekvapí autorovo volanie po obrode socialistického feminizmu, ktorý „nadviaže na socialistický feminizmus dvadsiateho storočia a (...) spojí ženské hnutie so širším hnutím pracujúcich za všeľudskú emancipáciu“ (s. 87).

Piata kapitola má názov *Kolonializmus, americký svetový poriadok, Čína, Rusko, menšiny a nová internacionála* (s. 91 – 106). Nie je však taká koherentná a presvedčivá než tie ostatné. M. Hauser v nej v úvode ponúka historický exkurz do koloniálneho obdobia reflektujúc takú dejinnú problematiku ako napríklad koncentračné tábory, imperiálny rasizmus voči podrobovanému domorodému obyvateľstvu, obchod s otrokmi, segregácia černošského obyvateľstva v Spojených štátoch atď. „Socialisti sa vždy zasadzovali proti koloniálnemu panstvu kapitálu, ktoré prinieslo otroctvo, rasizmus a genocídy“ (s. 94), tvrdí M. Hauser. Autor tu prejavuje značnú dávku zhovievavosti k socialistickej praxi 20. storočia (Sovietsky zväz, arabský alebo africký socializmus či socializmus v Latinskej Amerike atď.). Viaceré politické režimy, ktoré sa v 20. storočí deklarovali ako socialistické, boli totiž skôr diktatúrami, krvavými a odsúdeniahodnými experimentami. A socializmus končí *de facto* tam, kde začína diktatúra. To je základné historické ponaučenie politickej praxe minulého storočia. Demokracia je v tomto zmysle *conditio sine qua non* realizácie či aplikácie socialistických myšlienok. A rôzne varianty štátneho socializmu v krajinách východného bloku nepredstavovali ani životaschopnú a ani príťažlivú podobu socializmu. Okrem toho platí aj to, že tradičná ľavica, liberálne ľavicové, „zelené“ a sociálnodemokratické politické subjekty v Európe v 20. storočí nedokázali sformulovať a ani presadiť žiadnu zmysluplnú a koherentnú alternatívu k *status quo*.

V zásade presne však autor píše o súčasnej Číne: „Neoliberálny svetový poriadok vyvolal reakciu Číny, ktorá od konca sedemdesiatych rokov začala plánovitým spôsobom zavádzať trhovú ekonomiku a v poslednom desaťročí sa stala superveľmocou. Čínska komunistická strana vyžaduje od pracujúcich kapitalistický výkon a súhlas s vykorisťovaním a vykonáva voči nim autoritatívnu politiku“ (s. 98 – 99). A to čiastočne platí aj o Rusku: „Vznikol politicko-ekonomický systém stelesnený osobou Vladimíra Putina, v ktorom sa prelínajú štátne aparáty, kapitalistický trh, ruská oligarchia a patriotizmus“ (s. 99 – 100). Pre medzinárodnú situáciu je charakteristické, že Čína ako superveľmoc rozširuje svoj vplyv vo svete a ohrozuje hegemoniu Spojených štátov amerických. „Čína sa stala magnetom pre západný kapitál a zmenila sa na gigantickú továreň sveta, nad ktorou vládne pevná ruka čínskych komunistov“ (s. 100). V ďalšom texte sa autor venuje najmä menšinám a multikulturalizmu a jeho zlyhaniu v dôsledku neoliberalného svetového poriadku. V závere tejto kapitoly autor ponúka v praxi ťažko predstaviteľné úvahy o internacionalizme, ktoré majú *prima facie* bližšie skôr k *science-fiction* než k serióznej politickej teórii. „Internacionála bude medzinárodným združením, ktorého všeobecným záujmom bude prežitie ľudstva, bude zastupovať veľkú väčšinu obyvateľov planéty. Internacionála bude združením, ktoré dokáže zorganizovať celoplanetárne aktivity na záchranu ľudstva pred vojnovou a klimatickou skazou“ (s. 105). Je totiž len ťažko sponchybniteľné, že pracujúca väčšina sa nepovažuje za hýbateľa dejín a preto „nemá dôvod hlásiť sa k internacionalistickým postojom“, ako tvrdí I. Krastev (2017, s. 98).

V šiestej kapitole *Vzťah socialistov k národnej a etnickej kultúre* (s. 107 – 118) autor odmieta myšlienku akéhosi „čistého“ socializmu, ktorý by nebol asociovaný s podmienkami svojho vzniku. „Socialistické hnutie je ako strom, ktorého koruna je internacionálna a korene sa rozkladajú v jednotlivých krajinách, národoch a etnikách“ (s. 107 – 108). Podľa autora však tekutý neoliberálny kapitál potrebuje výlučne takých pracujúcich, ktorí sú vykorenení a nemajú špecifický vzťah k žiadnemu národu, spoločenstvu a k žiadnej krajine. Vykorenení ľudia sú totiž pre kapitál ideálnou pracovnou silou, ktorá sa flexibilne prispôsobuje požiadavkám neoliberálneho pracovného trhu. Navyše, je to, podľa autora, americký kultúrny globalizmus, ktorý zbavuje pracujúcich ich svojbytnú kultúru. „Socialisti v ňom vidia kolonizačnú kultúru tekutého neoliberálneho kapitalizmu“ (s. 111). Autor opätovne zdôrazňuje internacionalizmus.

„Socialisti nekonajú v záujme jednej krajiny, ale v záujme všetkých krajín“ (s. 111). Socialistický internacionalizmus si kladie za svoj hlavný cieľ spojiť socialistické hnutia všetkých krajín a národov bez výnimky a uskutočniť globálnu transformáciu spoločnosti. Socialisti odmietajú ako rasizmus, tak nacionalizmus. „My socialisti sa usilujeme o vytvorenie spoločnosti, v ktorej sa naplnia túžby po rovnosti a slobode, ktoré sa v najrôznejších podobách zhmotňovali v dejinách národov a etník po celej planéte“ (s. 117). Legitimitu tejto budúcej spoločnosti teda M. Hauser, zdá sa, implicitne zakladá na princípe „slobody-rovnosti“ (*egaliberté*), ktorý rozpracoval E. Balibar.⁹ Je totiž zjavné, že bez rovnosti v spoločnosti totiž niet slobody – a *vice versa*.

Socialisti, liberáli, konzervatívci a demokracia

V poslednej siedmej kapitole *Postoj socialistov k liberálom a konzervatívcom* (s. 119 – 124) autor priznáva, že socialisti majú v zásade niektoré hodnoty spoločné s liberálmi. „Je to demokracia ako vláda ľudu založená na všeobecnom hlasovacom práve, rovnosť pred zákonom, občianske a ľudské práva, ochrana menšín, nezávislosť súdov, uznanie pozitívnej úlohy opozície, sloboda vedeckého bádania, rešpekt k odlišným názorom atď.“ (s. 119 – 120). Demokracia však je, rovnako ako to bolo v štátoch štátneho socializmu, aj v kapitalizme „pokrivená“, aj keď *iným* spôsobom, tvrdí M. Hauser. „Demokraticky zvolení politici nekonajú v záujme spoločenskej väčšiny, ale rozhodujú sa podľa korporácií a hŕstky extrémne bohatých, ktorí za nimi vysielajú armády lobistov“ (s. 120). Demokracia a kapitalizmus sa nám javia ako nerozlučne spojené dve strany tej istej mince. Liberálnu demokraciu ako politickú prax či formu vidíme ako prirodzene spojenú s *neskorým* kapitalizmom. „Liberálna demokracia je politickou formou kapitalizmu“, tvrdí explicitne J. Dean (2014, s. 120). Liberálna demokracia ako politická forma znamená „trochu demokracie a veľa oligarchie“. Demokracia v *neskorom* kapitalizme je teda skôr oligarchická demokracia, ktorá sa označuje ako liberálna demokracia. A ak našu spoločnosť nazveme oligarchickou demokraciou, zmení sa aj myšlienkový terén a uvažovanie o spoločnosti ako takej, napísal kedysi práve M. Hauser (2012). J. Dean (2009) tiež nepoužíva pojem „liberálna demokracia“, ale „reálne existujúca demokracia“, čo implikuje, že tak ako bol „reálne existujúci socializmus“ len karikatúrou idey socializmu, tak „liberálna demokracia“ je v skutočnosti len

⁹ Pozri bližšie najmä Balibar (2014) a tiež Stavrakakis (2007).

perverznou karikatúrou vlády ľudu. Skutočnú moc má totiž v rukách hrstka bohatých, oligarchia. Liberálna demokracia je tak len priestorom pre súperenie elít o moc, z ktorého je pracujúca väčšina v skutočnosti vylúčená. Demokracia je v tomto zmysle len *factio iuris*.

Vzťah socialistov k liberálnom a konzervatívcom je v podstate ambivalentný. „Podľa situácie v tej ktorej krajine podporujeme liberálov proti konzervatívcom, ktorí sa rozhodli obmedziť práva žien a menšín, a konzervatívcom proti liberálom, ktorí rozširujú ničivý kult jedinca a kapitálu a vyvolávajú rozpad komunít a spoločnosti“, píše M. Hauser (s. 122) a dodáva, že nie je správne zavrhnúť tak liberalizmus, ako aj konzervativizmus, hoci všetky politické smery sprevádzali v minulosti násilné praktiky. Rozdiel, ktorý socializmus odlišuje od liberalizmu a konzervativizmu, M. Hauser identifikoval nasledovne: „Socialisti sú k svojej minulosti kritickejši, než sú liberáli a konzervatívci k svojej, a preto nad nimi majú morálnu prevahu“ (s. 123). Je potrebné dodať, že zďaleka nie všetci socialistickí myslitelia či politickí aktéri sú takí kritickí k socialistickej praxi, ako to M. Hauser deklaruje.

V nasledujúcich pasážach v závere knihy autor celkom upúšťa uzdu svojej fantázii a čitateľa prenáša do terénu *fantasy* literatúry konštatujúc, že: „Budúcnosť ľudstva závisí od pracujúcej väčšiny a socializmu. Sme to my, na ktorých všetci čakajú. Socialisti považujú za nedôstojné, aby tajili svoje názory a úmysly. Vyhlasujú otvorene, že svoje ciele môžu dosiahnuť len politickým zvrhnutím vlády hyperburžoázie, ktorá pošliapava záujmy spoločenskej väčšiny. Pracujúci nemajú čo stratiť, iba svoje okovy (...). Zachrániť môžu celý svet“ (s. 124). Obávam sa, že tu sa M. Hauser flagrantne mýli a na socialistov či socialistické hnutie v skutočnosti *nikto, nikde a nijako* nečaká. Čo nám tu teda autor vlastne ponúka? Je to „*wishful thinking*“ teda akési „túžobné myslenie“, ktoré môžeme interpretovať ako uvažovanie založené na tom, čo by bolo príjemné, skôr než myslenie založené na dôkazoch, faktoch a racionalite? Alebo je to nejaká forma „*confirmation bias*“ teda „konfirmačného skreslenia“, v rámci ktorého autor uprednostňuje tie informácie a interpretácie, ktoré podporujú jeho osobný názor, a naopak ignoruje alebo podceňuje tie, ktoré sú v rozpore s jeho presvedčením alebo pohľadom na vec? Alebo je to len obyčajný naivný optimizmus?

Záver

Každopádne, M. Hauser v predhovore knihy správne tvrdí, že: „K záveru, že je na čase (...) obnoviť myšlienku socializmu či komunizmu, dospelo v poslednej dobe nemalo kritických mysliteľov“ (s. 18). Za všetkých spomeňme len tých najvýznamnejších: A. Honneth (2020) vidí ako alternatívu ku kapitalizmu „ideu socializmu“; J. B. Foster (2020), N. Fraser (2021) alebo M. Löwy (2015) obhajujú myšlienku „ekosocializmu“; S. Žižek (2020) a A. Malm (2020) argumentujú v prospech ekologického „*vojnového* komunizmu“ a K. Saito (2022) obhajuje na základoch marxistickej ekológie „*degrowth* komunizmu“. Vo všetkých týchto prípadoch ide o teoretické reakcie na riziká súvisiace s globálnou environmentálnou krízou, ktorá je spojená s každodennosťou „imperálneho spôsobu života“.¹⁰ V dôsledku environmentálnej krízy a s ňou súvisiacej

¹⁰ Pozri bližšie Brand, Wissen (2022).

hrozby klimatického kolapsu sprevádzaného extrémne vysokými teplotami dnes už totiž nestojí otázka či „socializmus alebo barbarstvo“¹¹, ale „socializmus alebo *barbecue*“.

„Socializmus ako ideové, ideologické a politické hnutie je dnes v situácii, že každá rada je mu dobrá“, tvrdí F. Novosád (2022, s. 21). Nepochybné. Aj napriek tomu, že v Európe i vo svete čelíme vzostupu pravicového autoritárskeho a nacionalistického populizmu, ktorý je teraz – zdá sa – najsilnejšou politickou silou v globálnom meradle a ktorý dokonca vystupuje ako ochranca záujmov pracujúcej väčšiny, aby som použil terminológiu M. Hausera, je nevyhnutné uvažovať o systémových alternatívach a vybudovať stabilný a najmä udržateľný normatívno-ontologický poriadok adekvátny pre epochu antropocénu. Po prvé, socializmus 21. storočia musí nevyhnutne, zohľadňujúc globálnu environmentálnu krízu, prekonať produktivizmus neoliberalného kapitalizmu a zároveň odmietnuť všetky produktivistické varianty socializmu 20. storočia. „Socializmus dvadsiateho prvého storočia si musí klásť na srdce ekologickú výzvu a uniknúť z hraníc produktivistického myslenia“, tvrdí v tomto kontexte M. Mellor (2006, s. 36). Po druhé, socializmus 21. storočia musí byť slobodný, demokratický a otvorený k ľudským právam bez rozdielu. „Na rozdiel od socializmu minulého storočia už socializmus tohto storočia nemôže obetovať slobodu jednotlivca a kultúrnu diverzitu na oltár rovnosti a homogenity“, konštatuje P. Barša (2020, s. 151). Prečo by sme sa mali usilovať o socialistické alebo o post-kapitalistické alternatívy, ktoré prekonajú etablovaný ekonomický systém? Pretože globálny kapitalizmus sa dostáva do rozporu s potrebami demokraticky a environmentálne udržateľnej budúcnosti globálnej civilizácie.

Hlavným problémom *Manifestu socialistického hnutia* je, že tu v podstate žiadne socialistické hnutie nie je. Je to programový návod na premenu sveta, ktorú v praxi nemá kto uskutočniť. Ak totiž M. Hauser v predhovore knihy konštatuje, že „Marx a Engels napísali manifest hnutia, ktoré ešte neexistovalo“ (s. 12), tak M. Hauser napísal manifest hnutia, ktoré už neexistuje. A práve v tomto rozpore spočíva ústredná patová situácia socialistickej politiky 21. storočia a neriešiteľná dilema tejto doby.

Literatúra:

- AUGUSTÍN, Michael (2022). Idea pokroku v tradícii socialistického myslenia a jej budúcnosť. In DAUBNER, Peter (ed.). *Idea socializmu? Ku knihe Axela Honnetha*. Bratislava: Filozofický ústav SAV, 2022, s. 79 – 108.
- BALIBAR, Étienne (2014). *Equaliberty: Political Essays*. Durham: Duke University Press, 2014, 376 s.
- BARŠA, Pavel – ČÍSAŘ, Ondřej (2004). *Levice v postrevoluční době: Občanská společnost a nová sociální hnutí v radikální politické teorii 20. století*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004, 212 s.
- BARŠA, Pavel (2020). Socialismus, nebo barbarství? In: BARŠA, Pavel – DOKUPL ŠKABRAHA, Martin et al. (eds.). *Za hranice kapitalismu*. Praha: Rybka Publishers, 133 – 152.
- BĚLOHRADSKÝ, Václav (2021). *Čas pléthokracie: Když části jsou větší než celky a světový duch spadl z koně*. Praha: 65. pole, 2021, 368 s.
- BRAND, Ulrich – WISSEN, Markus (2022). *Imperiální způsob života: Každodenní život a ekologická krize kapitalismu*. Praha: Neklid, 2022, 412 s.
- BRECHER, Jeremy (2017). *Against Doom: A Climate Insurgency Manual*. Oakland: PM Press, 2017, 128 s.
- BUCHANAN, Allen, E. (1982). *Marx and Justice: The Radical Critique of Liberalism*. Totowa: Rowman and Littlefield, 1982, 206 s.

¹¹ Pozri Mészáros (2002) alebo Barša (2020).

- DANĚK, Tomáš – SLOVÁK, Ľuboš (2022). Antropocén jako globální změna pohledu. In MAREK, Michal, V. (ed.). *Klimatická změna: Příčiny, dopady a adaptace*. Praha: Academia, 2022, s. 267 – 294.
- DAUBNER, Peter (2022). Od antropocénu ku kapitalocénu: K postmarxistickému environmentálnemu mysleniu. In *Contradictions*, 2022, 6, 1, s. 45 – 71.
- DEAN, Jodi (2009). *Democracy and Other Neoliberal Fantasies: Communicative Capitalism and Left Politics*. Durham: Duke University Press, 2009, 228 s.
- DEAN, Jodi (2014). *Slast a politika: Žižkova politická teorie*. Praha: Filosofia, 2014, 248 s.
- FISHER, Mark (2009). *Capitalist Realism: Is There No Alternative?* Winchester – Washington: O Books, 2009, 81 s.
- FOSTER, John Bellamy (2020). *The Return of Nature: Socialism and Ecology*. New York: Monthly Review Press, 2020, 672 s.
- FRASER, Nancy (2021). Climates of Capital: For a Trans-Environmental Eco-Socialism. In *New Left Review*, 2021, 127, s. 94 – 127.
- HAN, Byung-Chul (2021). *Capitalism and the Death Drive*. Cambridge: Polity Press, 2021, 180 s.
- HAUSER, Michael (2012). *Kapitalismus jako zombie neboli Proč žijeme ve světě přízraků*. Praha: Rybka Publishers, 2012, 364 s.
- HAUSER, Michael (2023). *Manifest socialistického hnutí: Cíle a strategie socialistů v jednadvacátém století*. Praha: Neklid, 2023, 127 s.
- HONNETH, Axel (2020). *Idea socializmu: Pokus o aktualizáciu*. Bratislava: VEDA – vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2020, 174 s.
- KRASTEV, Ivan (2017). Budoucnost pro většiny. In GEISELBERGER, Heinrich (ed.). *Velký regres: Mezinárodní rozprava o duchovní situaci dneška*. Praha: Rybka Publishers, 2017, s. 89 – 107.
- LACLAU, Ernesto – MOUFFE, Chantal (2014). *Hegemonie a socialistická strategie: Za radikálně demokratickou politiku*. Praha: Karolinum, 2014, 234 s.
- LÖWY, Michael (2015). *Ecosocialism: A Radical Alternative to Capitalist Catastrophe*. Chicago: Haymarket Books, 2015, 144 s.
- MALM, Andreas (2020). *Corona, Climate, Chronic Emergency: War Communism in the Twenty First Century*. London: Verso, 2020, 224 s.
- MARX, Karl – ENGELS, Friedrich (1972). *Manifest komunistické strany*. Praha: SPN, 1972, 69 s.
- MELLOR, Mary (2006). Socialism. In DOBSON, Andrew – ECKERSLEY, Robyn (eds.). *Political Theory and the Ecological Challenge*. Cambridge, New York: Cambridge University Press, 35 – 50.
- MÉSZÁROS, István (2002). *Socialism or Barbarism: From the „American Century“ to the Crossroads*. New York: Monthly Review Press, 2002, 128 s.
- MOORE, Jason, W. (2015). *Capitalism in the Web of Life: Ecology and the Accumulation of Capital*. London, New York: Verso, 2015, 336 s.
- NOVOSÁD, František (2022). Znovu o socializme, alebo ako vrátiť loptu do hry. In DAUBNER, Peter (ed.). *Idea socializmu? Ku knihe Axela Honnetha*. Bratislava: Filozofický ústav SAV, 2022, s. 13 – 22.
- PIKETTY, Thomas (2015). *Kapitál v 21. storočí*. Bratislava: IKAR, 2015, 752 s.
- PIKETTY, Thomas (2021). *Time for Socialism: Dispatches from a World on Fire, 2016-2021*. New Haven: Yale University Press, 2021, 360 s.
- ROBINSON, William (2009). *Teorie globálního kapitalismu: Transnacionální ekonomika a společnost v krizi*. Praha: Filosofia, 2009, 364 s.
- SAITO, Kohei (2022). *Marx in the Anthropocene: Towards the Idea of Degrowth Communism*. New York: Cambridge University Press, 2022, 300 s.
- STANDING, Guy (2016). *The Precariat: The New Dangerous Class*. London: Bloomsbury Publishing, 2016, 248 s.
- STAVRAKAKIS, Yannis (2007). *The Lacanian Left: Psychoanalysis, Theory, Politics*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2007, 320 s.
- ŽIŽEK, Slavoj (2019). *The Relevance of the Communist Manifesto*. Cambridge: Polity Press, 2019, 70 s.
- ŽIŽEK, Slavoj (2020). *Pandemic! COVID-19 Shakes the World*. Cambridge: Polity Press, 2020, 140 s.